

DOI: <https://doi.org/10.34768/r1.2020.v462.18>**Jolanta Grotowska-Leder***

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5034-0511>e-mail: jolanta_grotowska_leder@sggw.edu.pl

**PRACA CZY RODZINA? AKTYWNOŚĆ ZAWODOWA
MŁODYCH KOBIET NA ETAPIE WCHODZENIA
W DOROSŁOŚĆ****

WORK OR FAMILY? PROFESSIONAL ACTIVITY OF YOUNG WOMEN AS THEY ENTER ADULTHOOD

Keywords: transition into adulthood, young women, professional role, family.

The article discusses the professional and family choices of young women entering adulthood in the context of the dynamically changing labour market in Poland at the turn of the century and modernization of family life patterns. The analysis is based on the concepts of transition from youth to adulthood, labour market changes in post-modern society and work-life-balance. The empirical findings are based on the qualitative results obtained in the NCN project “Public Policies for Full Adulthood in Poland”. The conclusions on the differentiation of choices between professional and family roles are exemplified by four quasi biographical interviews with thirty-year-old female residents of Łódź and one of the districts of Łódź Province.

---

* **Jolanta Grotowska-Leder** – doktor habilitowany nauk humanistycznych w dyscyplinie socjologia, profesor SGGW; zainteresowania naukowe: współczesne problemy społeczne: ubóstwo i wykluczenie społeczne, problemy młodych ludzi na rynku pracy, proces wchodzenia w dorosłość.

** Artykuł został przygotowany w ramach projektu NCN pt. *Polityki społeczne na rzecz pełnej dorosłości w Polsce*, (UMO-2014/2015/B/HS5/03284), realizowanego w latach 2015-2020 w Instytucie Socjologii UŁ pod kierunkiem J. Grotowskiej-Leder.

PRACA CZY RODZINA? AKTYWNOŚĆ ZAWODOWA MŁODYCH KOBIET NA ETAPIE WCHODZENIA W DOROSŁOŚĆ

Słowa kluczowe: tranzycja w dorosłość, młode kobiety, rola zawodowa, rodzina.

Przedmiotem rozważań w artykule są wybory zawodowe i rodzinne młodych kobiet wchodzących w dorosłość w warunkach dynamicznie zmieniającego się rynku pracy w Polsce przełomu wieków i modernizacji wzorów życia rodzinnego. Ramy analiz stanowią koncepcje tranzycji z młodości do dorosłości, zmiany na rynku pracy w społeczeństwie ponowoczesnym i *work-life-balance*. Empiryczną podstawę rozważań stanowi część jakościowych wyników uzyskanych w projekcie NCN *Polityki publiczne na rzecz pełnej dorosłości w Polsce*. Egzemplifikacją wniosków o zróżnicowaniu wyborów między rolą zawodową a rolą rodzinną są cztery wywiady quasi biograficzne trzydziestoletnich mieszkanki Łodzi i jednego z powiatów województwa łódzkiego.

Wprowadzenie

Rozwój gospodarki rynkowej i towarzyszące mu zmiany na rynku pracy oraz większy dostęp do edukacji na poziomie wyższym stanowiły warunki kształtujące biografie zawodowe i rodzinne wkraczających w dorosłość współczesnych polskich trzydziestolatków. Dodatkowym czynnikiem była akcesja Polski do UE, która „otworzyła” ich na zachodnie wzory życia: zainteresowanie konsumpcją i wolnością wyborów życiowych. Warunki te sprzyjały budowaniu w młodym pokoleniu postaw *self-made-menów* i wzrastającego zainteresowania alternatywnymi wzorami życia rodzinnego, a w sytuacji trudności w dostępie do zatrudnienia – szukaniu sposobów przezwyciężania problemów w zabezpieczeniu podstaw egzystencji. Tematem rozważań w artykule są zróżnicowane wybory zawodowe i rodzinne młodych dorosłych Polek na etapie ich tranzycji w dorosłość.

Teoretyczne ramy analiz

Młodzi dorośli stali się przedmiotem wzrastającego zainteresowania w badaniach naukowych i w publicystyce, m.in. dlatego, że wskutek procesów modernizacji gospodarczej, w tym rynku pracy, oraz indywidualizacji życia, tranzycja z młodości do dorosłości zaczęła się opóźniać i komplikować. Młodzi ludzie coraz później podejmują role człowieka dorosłego – pracownika, organizatora własnego gospodarstwa domowego i rodziny, prokreacji – a ich

biografie fragmentaryzują się i pluralizują (analizy m.in. Jeffrey Arnetta, Andreasa Walthera, Anny Izabeli Brzezińskiej, Krystyny Szafraniec, Marii Zielińskiej). Procesy te są określane jako: „wyłaniająca się dorosłość” (ang. *emerging adulthood*) (Arnett 2000), „odroczone dorosłość” (Brzezińska i in. 2011), zaś ci, którzy ich doświadczają jako: „młodzi dorośli” (ang. *young adults, adultescents*). Część młodych dorosłych jeszcze mieszka z rodzicami i koncentruje na nauce, część podjęła już pracę w określonym zawodzie, utworzyła własne gospodarstwo domowe oparte na trwałym związku (co raz rzadziej formalizowanym przez małżeństwo) i macierzyństwie osiągając etap „pełnej dorosłości” (ang. *completed adulthood*) (Bendit 2006). W biografach współczesnych młodych ludzi jest to około trzydziestego roku życia (Piotrowski 2013), przy czym młode kobiety podejmują te decyzje nieco wcześniej niż młodzi mężczyźni (Grotowska-Leder 2017, s. 97).

Obserwowany w ostatnich kilku dekadach wzrost zainteresowania sytuacją zawodową ludzi młodych w Polsce, podobnie jak w wielu innych krajach europejskich, jest konsekwencją trudności dostępu młodych roczników do zatrudnienia (potwierdzeniem są utrzymujące się relatywnie niskie wskaźniki zatrudnienia i wysokie wskaźniki bezrobocia) i relatywnie niska pozycja zawodowa znaczącej ich części. Postfordowskie zmiany strukturalne w gospodarce mające źródło m.in. w rozwoju nowoczesnych technologii i usług, spowodowały z jednej strony wzrost zapotrzebowania na specjalistów o wysokich kwalifikacjach, który generuje rozwój aspiracji edukacyjnych i materialnych, z drugiej strony – rozwój niestandardowych form zatrudnienia pogłębiających procesy segmentacji rynku pracy. Obok obszaru stabilnych miejsc pracy wymagających wysokich kwalifikacji, gwarantujących wysokie zarobki i bezpieczeństwo socjalne, rozwijał się dynamicznie sektor zatrudnienia prekaryjnego (por. Standing 2011), niepewnego, z niskimi zarobkami i brakiem zabezpieczeń socjalnych. Prekaryjne miejsca pracy nie zawsze są koniecznością, w określonej sytuacji życiowej bywają wyborem, bo pozwala na większą elastyczność, głównie w zakresie czasu pracy, i dają możliwość jakiegokolwiek zarobkowania.

Analiza wyborów kobiet między pracą zawodową a rolami rodzinnymi ma aspekty mikro-, mezo- i makrostrukturalne. Aktywność zawodowa kobiet jest ważnym czynnikiem społeczno-gospodarczego rozwoju kraju, bo Polki stanowią blisko połowę ogółu pracujących, a w ważnych gałęziach zatrudnienia (np. w opiece zdrowotnej, pomocy społecznej, edukacji) – dominują (Kobiety i mężczyźni na rynku pracy, 2018). Współczesne Polki, coraz lepiej wykształcone, realizują swoje aspiracje zawodowe i materialne. Ich zarobki coraz częściej stanowią integralną część dochodów gospodarstwa domowego (Graniewska 2013, s. 314). Mimo obserwowanej poprawy sytuacja kobiet na

rynku pracy w porównaniu do mężczyzn jest nadal gorsza, co dokumentują ciągle niższe ich wskaźniki aktywności zawodowej, wyższe wskaźniki bezrobocia (Wybrane aspekty rynku pracy w Polsce, 2019, s. 21) i średnio niższe dochody z pracy (Kobiety nadal zarabiają mniej. Bruksela zwraca uwagę na nierówność dochodów, 2018). W celu zmniejszenia tych nierówności w publicznych i nonprofitowych agendach zatrudnienia uruchamia się działania na rzecz wzrostu aktywności zawodowej kobiet, w tym instrumenty sprzyjające łączeniu pracy z zadaniami prokreacyjnymi i opiekuńczymi (Głogosz 2013, Smoder 2013).

Ważnym kontekstem analizy sytuacji zawodowej ludzi młodych jest proces ich usamodzielniania się. Młodzi ludzie budują swoją pozycję na rynku pracy zarówno w wymiarze autotelicznym, jak i instrumentalnym, tzn. poszukują w pracy satysfakcji i warunków dla zabezpieczenia potrzeb materialnych koniecznych dla organizacji samodzielnego gospodarstwa domowego i rodziny prokreacji. Ponowoczesny etap rozwoju – upowszechnienie edukacji na poziomie wyższym oraz zmiany i wzrost konkurencyjności na rynku pracy – otworzyły przed młodymi ludźmi wielość możliwych ścieżek kreowania własnego życia. Normatywnie określony cykl życia, w którym w porządku chronologicznym następowały: edukacja, praca zawodowa, usamodzielnienie ekonomiczne, małżeństwo i rodzicielstwo, jest obecnie wypierany przez model nowoczesny, w którym tranzycję do dorosłości cechuje dechronalizacja, destandardyzacja i dezinstytucjonalizacja ścieżek życiowych. Podstawowe role społeczne przestają być realizowane w porządku linearnym, często nakładają się, a na znaczeniu zyskuje szybkie reagowanie na nowe sytuacje (DuBois-Reymond, López-Blasco 2003; Bauman 2006; Walther 2006; Giddens 2001; Zielińska 2018). Dla młodych pracobiorców ważna stała się kariera zawodowa i miejsca pracy pozwalające na utrzymywanie równowagi między pracą zawodową a innymi sferami życia. Dostrzeżenie napięć między tymi sferami oraz ich skutków i potrzeba ich przewyciężania zrodziły na przełomie lat 70. i 80. XX wieku koncepcje *work-life-balance*, rozwijane intensywnie w latach 90. Większość badań dotyczących równowagi między życiem zawodowym a prywatnym koncentruje się na pracy i rolach rodzinnych, czyli godzeniu życia zawodowego z rodzinnym, chociaż życie pozazawodowe obejmuje znacznie większy obszar aktywności (Sirgy, Lee 2018, Casper i in. 2018). Zauważono, że przemęczenie pracownika powodowane natłokiem obowiązków zawodowych i rodzinnych obniża jego wydajność w pracy. Wskazywano na konieczność wprowadzania rozwiązań sprzyjających łączeniu tych obszarów, np. uelastycznienia form zatrudnienia, zwiększenie dostępu do opieki przedszkolnej. Niedostatek takich rozwiązań powoduje, szczególnie w przypadku kobiet, życie w stresie lub konieczność wyboru

między pracą zawodową a obowiązkami rodzinnymi. Czasowej dezaktywacji zawodowej kobiet w związku z zadaniami prokreacyjnymi sprzyjają różne instrumenty polityki prorodzinnej, np. w ostatnich latach w Polsce: wydłużenie urlopu macierzyńskiego, wprowadzenie urlopu wychowawczego oraz świadczenia 500+. Dłuższe pozostawanie poza rynkiem pracy nie sprzyja, zawłaszcza na tym etapie biografii, budowaniu pozycji zawodowej.

Metodologiczne podstawy analiz

Wybory młodych kobiet między aktywnością zawodową a rolami rodzinnymi na etapie osiągania dorosłości analizowano wykorzystując część jakościowych danych zgromadzonych w projekcie NCN pt. *Polityki społeczne na rzecz pełnej dorosłości w Polsce (2015-2020)*, tych, które dotyczyły doświadczeń zawodowych i rodzinnych 38 młodych kobiet, mieszkanek Łodzi i jednego z powiatów województwa łódzkiego. Próbę badawczą stanowiły osoby urodzone w 1986 roku, które wzrastały w czasach transformacji systemowej w Polsce w latach 90. XX w., a demograficzną dojrzałość osiągnęły w roku akcesji naszego kraju do UE¹. Uzyskany techniką nagrywanego wywiadu quasi-biograficznego jakościowy materiał empiryczny poddano transkrypcji i analizie z zastosowaniem oprogramowania Nvivo.

W celu ustalenia typów wyborów zawodowych i rodzinnych młodych kobiet zestawiono dwa kryteria: ich aktualną pozycję na rynku pracy (aktywna – nie aktywna) oraz ich status rodzinny (związek małżeński/partnerski z dzieckiem/dziećmi, związek małżeński/partnerski bez dziecka, osoba samotna). W analizie dokonywanych wyborów skoncentrowano uwagę na tym, kiedy i jakie decyzje zawodowe i rodzinne podejmowały kobiety objęte badaniem, w jakim porządku chronologicznym oraz jak te decyzje uzasadniały. Zgodnie z założeniem badań jakościowych przyjęto, że badacz, posługując się tekstem wywiadu jako materiałem empirycznym, wychodzi od koncepcji społecznego tworzenia badanych rzeczywistości, skupia się na punktach widzenia uczestników badań, ich codziennych praktykach oraz wiedzy dotyczącej przedmiotu badania (Flick 2019, s. 22-23).

Sytuacje zawodowe i rodzinne trzydziestolatek

Zdecydowana większość objętych badaniem młodych kobiet podjęła już – bardziej lub mniej stabilne – decyzje dotyczące ich życia zawodowego i rodzinnego. Pięć spośród nich to osoby samotne. Wśród nich cztery były aktywne zawodowo, jedna nie pracowała z powodu choroby przewlekłej. Osiem

---

¹Projekt był realizowany z zastosowaniem zróżnicowanego instrumentarium metodologicznego: zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI), pogłębionych wywiadów quasi-biograficznych (IDI), oficjalnych dokumentów i dostępnych statystyk.

trzydziestolatek żyło w stałym związku (w tym cztery w związku nieformalnym), ale nie zdecydowały się jeszcze na potomka. Większa część badanych (25 osób) założyła już rodzinę. W czasie rozmowy z nimi zdecydowana ich większość (19) tworzyła rodzinę pełną (małżeństwo/związek partnerski z dzieckiem/dziećmi), pozostałe żyły w rodzinie niepełnej. Wśród badanych zdecydowana większość (25) była matkami, w tym duża część (14) dwojga lub trojga dzieci.

Wszystkie objęte badaniem młode kobiety miały co najmniej kilkuletnie doświadczenia zawodowe. Pierwszą pracę podjęły już w szkole średniej lub w czasie studiów. Większość – 28 kobiet – w czasie realizacji wywiadu pracowała, w kilku przypadkach dorywczo, nieformalnie. Większość kobiet pracujących łączyła pracę z opieką nad dzieckiem, wśród nich cztery były na urlopie wychowawczym. Pozostałe kobiety nie pracowały zarobkowo, utrzymywały się ze świadczeń emerytalnych, rentowych lub rodzinnych.

Wszystkie objęte badaniem trzydziestolatki zinternalizowały wzór kobiety aktywnej zawodowo i żyjącej w rodzinie prokreacji. Te wobec nich oczekiwania społeczne werbalizowały w rozmowie, poświęcając każdej ze sfer życia więcej/mniej czasu. Szansa na karierę zawodową wynikająca z posiadanych kompetencji zawodowych, pierwszy trwały związek, ale przede wszystkim zajście w ciążę określiły ich wybory między pracą zawodową a rodziną na etapie wchodzenia w dorosłość. Respondentki, które odniosły już sukces zawodowy, w rozmowie koncentrowały się na pracy, roli rodzinnej poświęcały mniej uwagi. Kobiety, których pozycja zawodowa była mniej znacząca, więcej uwagi poświęcały macierzyństwu i obowiązkom opiekuńczym. Życie rodzinne stanowiło ich wyjaśnienie dla ich mniejszego zaangażowania zawodowego.

Analiza doświadczeń młodych kobiet na etapie wchodzenia w dorosłość pozwoliła wyróżnić cztery typy ich wyborów zawodowo-rodzinnych:

1. Koncentracja na roli zawodowej bez planów rodzinnych,
2. Koncentracja na roli zawodowej, odłożona prokreacja,
3. Równoważenie roli zawodowej i roli matki,
4. Koncentracja na roli rodzinnej i instrumentalne podejście do pracy.

Ich egzemplifikację stanowią 4 poniższe życiorysy.

Koncentracja na roli zawodowej bez planów rodzinnych

„Moja firma jest moją rodziną i moi ludzie”

Anna (IDI/Ł/R9) reprezentująca ten typ sytuacji życiowej pochodzi z pełnej, dobrze sytuowanej rodziny. Legitymuje się wykształceniem wyższym.

Swoje wybory życiowe podporządkowała pasji – jeździectwu uprawianemu od trzynastego roku życia. Pracowała w stajni już w liceum (żeby zarabiać na lekcje w szkole jeździeckiej) i później studiując pedagogikę opiekuńczo-wychowawczą z promocją zdrowia. Analizując szczegółowo swoją biografię, stwierdziła, że momentem zwrotnym w jej życiu była decyzja o założeniu firmy produkującej odzież jeździecką. Przypomniała, że od kiedy pamięta, myślała o takiej firmie: „*że, docelowo chcę mieć firmę, która będzie z tą pasją związana*”. Realizowała cel konsekwentnie, rozwijając kompetencje zawodowe: najpierw uzyskała magisterium w trybie niestacjonarnym w zakresie zdrowia publicznego, a po założeniu firmy – trzyletnie studia jeździeckie. Cały czas dokształcała się na szkoleniach z biznesu i z jeździectwa. Z dumą opowiadała o firmie: „*przekułam pasję na biznes (...) podchodzę do życia, jak do pasji, bo jesteśmy kreatorem własnego życia (...) mało kto może się pochwalić międzynarodową marką*”, i o planach zawodowych: budowie domu ze stajnią i ośrodka szkoleniowego, o założeniu portalu jeździeckiego. Anna zapytana o życie rodzinne pewnie skonstatowała: „*moja firma jest moją rodziną i moi ludzie*”, choć przypomniała sobie, że wcześniej tak nie myślała, bo w jej „*domu rodzinnym kobiety zawsze zajmowały się dziećmi, a mężowie pracowali*”, i dodała, że „*parę lat temu mówiłam, że nie wyobrażam sobie życia bez dziecka i w ogóle męża*”. Zmieniła takie podejście do życia kobiety. Z pełnym przekonaniem stwierdziła, że wybrała model życia w pojedynkę, choć stoczyła walkę: „*póki co stłumiłam te głupie pomysły w swojej rodzinie i samej sobie (...) teraz jest mi (to – przyp. JGL...) nie tyle niepotrzebne, co nie czuję jakiegoś braku, nie czuję powołania*”. Jej zdaniem, oczekiwanie od kobiety życia w rodzinie prokreacji to ingerencja w jej wybory, wywieranie na nią presji. Uważa, że człowiek ma prawo sam decydować kim chce być i jak żyć. Swoją decyzję uzasadniała następująco: „*generalnie realizuję się w tym, co robię (...) uprawiam taki sport, że posiadanie dziecka... no trochę by mnie ograniczyło tak naprawdę*”, ale dodaje: „*być może jestem trochę wyrodna, bo stawiam siebie nad co innego (...) gdybym miała dziecko, to i tak bym robiła to, co robię, tylko (...) nie czuję takiej potrzeby, żeby zakładać rodzinę, (...) bo trzeba, bo jestem kobietą*”. Mocno podkreśla, że rodzina ogranicza samorealizację.

Koncentracja na roli zawodowej, odłożona prokreacja

„Optymalnie to mieć dwójkę dzieci, ale pewnie na jednym się skończy”

Alina (IDI/Ł/R29) jest doktorem nauk ekonomicznych, wykładowcą akademickim. Wzrastając w atmosferze potrzeby indywidualnego rozwoju, kon-

tynuuje ścieżki zawodowe rodziców. Dorosłość zdefiniowała jako samodzielność życiową, której podstawą jest dobra, satysfakcjonująca praca. Choć ma już dwuletni staż małżeński, nadal bardziej koncentruje się na karierze zawodowej niż na życiu rodzinnym. Jej kolejne wybory były zgodne z normatywnym modelem życia realizowanym w społeczeństwie nowoczesnym – „*najpierw znalazłam pierwszą pracę, później wyprowadziłam się z domu, później jeszcze później wyszłam za mąż (...) w takiej kolejności*” – ale ma też cechy modelu ponowoczesnego. W swoim dorosłym życiu rozwijała się zawodowo, łącząc naukę z pracą na studiach I, II i III stopnia, oraz pracę z nauką, gdy uzyskała stałe zatrudnienie. Pracując na uczelni, ukończyła kolejny kierunek studiów (filologiczny). Pierwszą stałą pracę (w banku) podjęła na ostatnim roku studiów ekonomicznych. W czasie studiów doktoranckich część tygodnia spędzała pracując w mieście odległym od miejsca zamieszkania, a przez prawie rok rozwijała się zawodowo na zachodniej uczelni. Także męża poznała rozwijając kompetencje zawodowe (był jej korepetytorem): „*okazało, że trochę za mało miałam tutaj zajęć ze statystyki, potrzebny był mi ktoś, kto by mnie w tym okresie podszkolił (...) chodziłam na korepetycje, mniej się nauczyłam, ale męża sobie znalazłam*”. Podsumowując, obecny etap życia oceniła z satysfakcją, ale i pewnym niedosytem: „*można było mieć więcej, ale tak jakby, się nad tym zastanowić, to w dużej mierze ja się czuję spełniona na ten moment w życiu*”. Realizacja planów prokreacyjnych to ostatni etap rozwoju Aliny ku dorosłości: „*No rodzinie też miałam plany, tylko no było jakby no najpierw powiedzmy wejść na ten rynek pracy, znalezienie swojego miejsca, a później życie takie rodzinne*”. Towarzyszy już jej myślenie o powiększeniu rodziny: „*mamy plany [rodzinne – przyp. JGL], więc nie podejmuję (...) kolejnych aktywności, bo ja jeszcze tak myślałam, że być może spróbowałabym sobie wrócić [do banku – przyp. JGL] bo ja lubiłam tą pracę. Na jakąś część etatu, łączyć tutaj z pracą w [w miejscu zamieszkania – przyp. JGL], albo ewentualnie coś tam sobie jeszcze skończyć jakieś kursy, no ale na razie właśnie ze względu na plany rodzinne no bo czas najwyższy*”. Skonkretyzowała te plany dopiero dopytana przez ankietera. Oceniała, że w jej życiu właściwie nie ma jeszcze miejsca na dziecko. Chciałaby mieć dwójkę dzieci, ale ocenia, że „*pewnie na jednym się skończy*”.

Równowaga rola zawodowa i rola matki

„Robię zawodowo to, co lubię, mam dziecko – jestem szczęśliwą mamą, i w tym się również spełniam”

Przykładem dążenia do równowagi między rolą zawodową a rolą matki jest

biografia Barbary (IDI/Ł/R11), która od kilku lat pracuje w państwowej instytucji, a krótko przed udzielaniem wywiadu obroniła pracę magisterską.

Barbara stosunkowo wcześniej zaczęła układać relacje osobiste prowadzące do trwałego związku. W wieku 20 lat wyprowadziła się z domu rodzinnego i zamieszkała z chłopakiem, obecnym mężem. Zdecydowała się już na usamodzielnienie, bo zarówno ona, jak i partner już pracowali, a znajomi wynajęli im mieszkanie po niższej cenie czynszu. Realizowała się w rolach rodzinnych. W wieku 22 lat wzięła ślub, rok później została matką. W tamtym czasie edukacja nie była dla niej najważniejsza: „*studia zaczęłam, po czym przerwałam, bo nie pogodziłam pracy ze studiami, albo mi się po prostu też nie chciało kontynuować wtedy studiów, na dany czas. Ale uważałam się bardzo dorosła*”. Z perspektywy czasu swoją decyzję o wyprowadzeniu się z domu rodzinnego oceniła dość krytycznie: „*było kolorowo, fantastycznie, czułam się samodzielna, dorosła, nikt mi nie mówił co mam robić*”, ale „*patrzy się po prostu przez różowe okulary i niekoniecznie myśli się co będzie za rok czy za dwa, czy też sobie poradzę, mimo że nadal jestem bardzo młoda, pomimo że już mam te 18 lat skończone. Także całkowicie chciałam robić coś innego, niekoniecznie już się wyprowadzać, pracować, przerwać studia – to już w ogóle jest kolejna rzecz, którą... której no nie przemyślałam*”. W rozmowie podkreśliła, że samodzielność wymagała kompromisów, bo nie jest łatwo „*pogodzić pracę, kupić żywność, coś się dzieje w mieszkaniu, coś się psuje – to wszystko kosztuje*”. Gdy została matką odłożyła plany edukacyjne i zrezygnowała z pracy na 2 lata. Zajmując się dzieckiem, była na utrzymaniu męża, co było dla niej sytuacją trudną, bo opowiadała: „*czułam się gorsza, że ja nie jestem aktywna zawodowo, pomimo że naprawdę nie miałam czasu*”. Uważa, że w tamtym czasie „*największą (...) bolączką, którą uczyniłam w tym dorosłym wieku (...) właśnie to, że te studia przerwałam. Dla mnie to było najgorsze właściwie*”. Opiekując się dzieckiem wznowiła naukę w szkole pomaturalnej i podjęła studia I stopnia niestacjonarne na kierunku pedagogicznym. Realizowała swoje dawne plany. „*Cały czas marzyłam o tych studiach (...) opieka nad dzieckiem była bardzo istotna, jednak czegoś brakowało. Takiej realizacji właśnie siebie*”. Po uzyskaniu dyplomu zdecydowała, że dziecko pójdzie do żłobka, i zaczęła pracę w zawodzie pracownika socjalnego na umowę o pracę na czas nieokreślony. Ustabilizowała swoją pozycję zawodową i poczuła „*poprawę swojej sytuacji, przede wszystkim dla siebie, że ja coś robię, że mam misję, że ja muszę wyjść z domu, muszę o siebie zadbać*”. Doświadczyła kryzysu w związku, ale ułożyła ponownie życie rodzinne. Ujawniła w rozmowie duże trudności w organizacji opieki nad dzieckiem: „*nie zawsze rodzice mogli [pomóc – przyp. JGL], są osobami schorowanymi, więc nie zawsze miałam możliwość podrzucić im*

dziecko”. Doceniła ich wsparcie: „*gdyby nie moi rodzice, sytuacja mogłaby się potoczyć zupełnie inaczej (...) samotna matka, pracująca, studiująca*”. Z kilku powodów nie myśli o drugim dziecku: „*nie dlatego, że jestem wyrodna i egoistyczna, to może nie o to chodzi. Tylko właśnie myślę, że po pierwsze – mieszkanie, mamy dwa pokoje, niezbyt duże, i chciałabym, żeby to dziecko, które mam, miało jak najlepsze warunki*”. Uważa, że choć jej praca na umowę na czas nieokreślony sprzyja decyzji o powiększeniu rodziny, bo gwarantuje stabilność zawodową, to jej zdaniem nie będzie mogła zagwarantować drugiemu dziecku odpowiednich warunków opieki. Ważnym czynnikiem mającym wpływ na taką jej decyzję jest odczuwana potrzeba rozwoju zawodowego: „*mam dużo marzeń (...) celów, które bym chciała dalej realizować (...) zaczęłam pracę, która mnie bardzo pochłonięła (...) mogłam się już realizować (...) to dało mi już jakieś szczęście i chęć do działania dalszego (...) dało mi już taką stabilizację, robię zawodowo to, co lubię, mam dziecko – jestem szczęśliwą mamą*”. Planuje rozwój kompetencji zawodowych (kuratora sądowego i studia podyplomowe). Swoją sytuację życiową określiła: „*dom to dom, praca to praca; niekoniecznie to się zawsze wszystko udaje idealnie (...) ale można pogodzić*”.

Koncentracja na roli rodzinnej i instrumentalne podejście do pracy

„Zależy mi tylko, żeby nie pracować w weekendy, żeby być z moimi dziećmi”

Wybór roli rodzinnej matki i dorosłej córki, kosztem rozwoju zawodowego – obok dążenia do równowagi dwóch podstawowych sfer życia – jest najczęściej realizowaną ścieżką życia przez młode dorosłe kobiety. Jego ilustracją jest biografia Danuty (IDI/ZW/R4), od jedenastu lat w związku partnerskim, matki dwójki dzieci (6 i 2 lata) z kilkuletnim doświadczeniem zawodowym, aktualnie niepracującej.

Danuta podjęła pracę zawodową relatywnie wcześnie, w wieku 18 lat po ukończeniu technikum. Planowała dalej się kształcić, zdobyć interesującą pracę i założyć rodzinę. Nie zrealizowała planów edukacyjno-zawodowych. Obowiązki rodzinne uznała za ważniejsze niż realizację planów edukacyjno-zawodowych. Podejmowała działania w tym zakresie, bo pracując, zaczęła zaoczne studia licencjackie na kierunku międzynarodowe stosunki gospodarcze, ale przerwała. Zdecydowała się kolejno na studiowanie socjologii, także w trybie niestacjonarnym, ale także bez sukcesu. Cięża uniemożliwiła jej przygotowanie pracy dyplomowej i formalnie ich nie ukończyła. Z uśmiechem wspominała: „*mieszkałam z chłopakiem... Ale też się nie obroniłam, bo*

byłam w ciąży (...) wszystko pozaliczałam i napisałam nawet pracę, prawie całą". Po urodzeniu pierwszego dziecka zdecydowała się na urlop macierzyński, a potem na urlop wychowawczy. Podejmując decyzje o przerwaniu pracy, miała na uwadze dobro dziecka: „*chciałam być z tym dzieckiem, moje pierwsze dziecko, więc chciałam z nim siedzieć, póki nie pójdzie do przedszkola*". Nie miała wsparcia w rodzinie pochodzenia, bo „*babcie pracujące, dziadkowie pracujący*”, a nadto sama musiała im pomagać. Rozwiązywała problemy chorego ojca alkoholika, młodszej siostry i matki: „*musiałam być dorosła i zostawać nieraz nocami sama z moją siostrą (...) musiałam udawać, że wszystko jest okej, żeby się nie martwiła, bo musiałam się martwić za dwoje. I nie mogłam też pokazywać mamie, że jestem jakaś taka... Musiałam ją wspierać (...) podjęłam za mamę decyzję, żeby się rozwiodła z moim tatą*". Danuta po urlopie wychowawczym wróciła do pracy, ale tylko na rok, bo zdecydowała się na drugie dziecko. Od dwóch lat realizuje się w głównie roli matki, bo „*dużo czasu należy poświęcić dzieciom, w szkole i w domu*". Jest na utrzymaniu męża, który dorabia w dodatkowym miejscu pracy. Jej wkładem do budżetu domowego są świadczenia rodzinne, przede wszystkim 500+, ale nie czuje się beneficjentem świadczeń socjalnych: „*korzystam ze swoich podatków, które oddałam państwu i (...) podatków innych ludzi, więc mogę spokojnie siedzieć w domu*". Jest zainteresowana zarobkowaniem dla poprawy sytuacji finansowej rodziny. Decyzje zawodowe uzależnia od możliwości zorganizowania opieki nad dziećmi: „*mam nadzieję, że moje dziecko drugie pójdzie do przedszkola, ewentualnie żłobka (...) nie będę czekać te trzy lata (...) zależy mi tylko, żeby nie pracować w weekendy, żeby być z moimi dziećmi*".

Podsumowanie

Równowaga między pracą zawodową a życiem osobistym to sytuacja, gdy praca nie zawłaszcza życia pozazawodowego człowieka i odwrotnie, gdy życie pozazawodowe nie dzieje się jej kosztem. Na poziomie jednostki oznacza zdolność łączenia pracy z innymi sferami jej życia – przede wszystkim z domem i rodziną, ale także ze zdrowiem i zainteresowaniami prywatnymi (por. Borkowska 2004, s. 54). Duża konkurencyjność na rynku pracy wymaga od pracowników, w tym kobiet, dużego zaangażowania w pracę zawodową. Kobiety, szczególnie kobiety młode, chcąc osiągnąć sukces w życiu, tzn. osiągnąć swoje subiektywne cele w sferze rodzinnej i zawodowej, muszą radzić sobie z wielością pełnionych ról społecznych i wynikającymi z tego konsekwencjami. Brak równowagi w sferze kobieta-matka i kobieta-pracownik, powoduje niesatysfakcjonujące pełnienie którejs z ról, co w efekcie oznacza robienie przez kobiety kariery zawodowej kosztem życia rodzinnego bądź re-

zygnację z sukcesów zawodowych na rzecz zaangażowania w sferze rodzinnej, gdyż coraz mniejsze są możliwości oddzielenia życia zawodowego od pozazawodowego. Praca mocno wkracza w strefę życia prywatnego i zakłóca jego funkcjonowanie.

Współczesne młode kobiety na etapie tranzycji z młodości do dorosłości, tzn. podejmowania kluczowych ról człowieka dorosłego, muszą dokonywać wyborów, czy budować karierę zawodową, czy za priorytetowe uznać życie w rodzinie. Tendencje obserwowane w Polsce zdają się potwierdzać wzrastające zainteresowanie kobiet osiągnięciami zawodowymi, ale także zwiększające się przyzwolenie społeczne na ich aktywność zawodową. Szczególnie w młodszej generacji, ale także wśród ogółu Polaków, coraz częściej znajdują zrozumienie: odkładanie decyzji małżeńskich i prokreacyjnych oraz funkcjonowanie w związku nieformalnym i życie w pojedynkę. Spada gotowość kobiet do formalizowania związku nie tylko z powodu ich obawy przed nieudanym małżeństwem, ale prawie równie często dlatego, że małżeństwo może być przeszkodą w ich karierze zawodowej (42%-40% wskazań)² (Alternatywne modele życia..., 2019, s. 12-13). Choć Polacy nadal preferują rodzinę małą z dwójką dzieci (Preferowane i realizowane modele... 2019, s. 2), to wskaźnik dzietności utrzymuje się na zbliżonym niskim poziomie, ale transformacji podlegają role przypisywane małżonkom i partnerom. Tracą na znaczeniu modele rodziny: tradycyjny, gdy tylko mężczyzna pracuje i zarabia na potrzeby rodziny, a kobieta zajmuje się prowadzeniem domu i opieką nad dziećmi, oraz model nieproporcjonalny, gdy pracują oboje, ale mężczyzna bardziej angażuje się w pracę, a kobieta poświęca się też rodzinie. Zyskuje natomiast model partnerski, gdy rodzice mniej więcej równo realizują się zawodowo i zajmują się domem i dziećmi. Przy czym kobiety, szczególnie z wyższym wykształceniem, znacznie rzadziej niż mężczyźni za najkorzystniejszy uważają tradycyjny model rodziny (18% wobec 27%), a mężczyźni rzadziej opowiadają się za modelem partnerskim (41% wobec 54%) (Kobiety i mężczyźni w domu, 2018). Wzrastające zainteresowanie współczesnych Polek dla pracy zawodowej dokumentuje także spadek odsetka kobiet gotowych do rezygnacji z pracy, gdy zarobki męża wystarczają na utrzymanie rodziny (do 2013 roku było więcej kobiet gotowych zrezygnować z pracy zawodowej niż wykluczających taką możliwość, a w 2018 roku już ponad połowa Polek w takiej sytuacji nie chciała zrezygnować z pracy zawodowej). Wzrósł także udział Polaków niechętnych porzuceniu pracy przez partnerkę, gdy oni zabezpieczają potrzeby rodziny. Zmniejszył się odsetek przekonanych, że praca zawodowa kobiet szkodzi życiu rodzinnemu, a wzrósł

²W przypadku takich zachowań mężczyzn te argumenty są wskazywane zdecydowanie rzadziej (odpowiednio 23% i 20%) (Alternatywne modele życia... 2019, s. 12-13).

udział mężczyzn przekonanych, że przynosi tyle samo korzyści, co strat, ale zastrzegają oni, że tylko wówczas, gdy pracujące zawodowo kobiety zajmują się dziećmi i wykonują większość obowiązków domowych, nie przerzucając ich na mężczyzn (Kobiety i mężczyźni w domu, 2018, s. 8).

Biografie objętych badaniem młodych matek ujawniły, że zdecydowana większość jest zainteresowana pracą zawodową, ale jej łączenie z opieką nad dziećmi nie jest łatwe. Prokreacja ogranicza na krótszy lub dłuższy czas aktywność zawodową kobiety. W Polsce część matek wraca do pracy po urlopie macierzyńskim, część po urlopie wychowawczym, a część kobiet nie wraca, nie tylko z powodu utraty kompetencji rynkowych i transformacji miejsc pracy, ale zachęcają je do tego instrumenty polityki rodzinnej. Poza wydłużeniem urlopu macierzyńskiego, ustanowieniem urlopu wychowawczego, uruchomiono świadczenie rodzinne 500+. Dla części młodych kobiet przerwy w pracy z tytułu opieki nad dzieckiem są oczywiste. Jedna z uczestniczek badania, matka trojga dzieci, uzasadniała, że trudno pracować w takiej sytuacji: „*ludzie pracują, pójdą na zwolnienie, zwalniają ich, bo dziecko choruje (...) Chcą państwo, żeby dzieci rodzić, później kłopot, bo wolnego nie dostaną (...) ja nie pracuję na razie zawodowo, ale jak pójde do pracy i będzie dziecko chorować, to mnie zwolnią?*” (IDI-Ł-R27). Dodatkowym uzasadnieniem dla podjęcia decyzji o pozostaniu z dzieckiem jest dobro dziecka. Powrót matki do pracy rodzi jej rozterki: czy dziecko nie ucierpi z powodu rozłąki z nią, a ona czy poradzi sobie z łączeniem obowiązków zawodowych z rodzinnymi. Najstarsze pokolenie w rodzinie nie zawsze może świadczyć pomoc, a zasięg instytucjonalnej opieki przedszkolnej ciągle nie zaspokaja potrzeb w tym zakresie. Mimo że w Polsce znacząco wzrósł odsetek dzieci uczęszczających do placówek wychowania przedszkolnego – w roku szkolnym 2018/2019 – tylko 77,7% ogółu dzieci w wieku do 3 lat (w mieście 93,5%, na wsi 55,2%) korzystało z opieki przedszkolnej, a w wieku 3-5 lat – odpowiednio 87,3% (101,9 i 70,5%) (Oświata i Wychowanie w roku szkolnym 2018/2019, 2019, s. 31) – to nadal relatywnie duża część matek małych dzieci ma kłopoty z organizacją dla nich opieki, co ogranicza ich powrót do pracy.

Literatura | References

ALTERNATYWNE modele życia rodzinnego w opiniach społecznych (2019), CBOS, Komunikat Nr 42, <https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K042\19.PDF>, [data dostępu: 20.06.2020].

ARNETT J. J. (2000), Emerging adulthood. A theory of development from the

- late teensthrough the twenties, [w:] „American Psychologist”, 55(5), s. 469-480.
- BAUMAN Z. (2006), *Płynna nowoczesność*, przełożył T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- BENDIT R. (2006), *Youth Sociology and Comparative Analyses in the European Union Member States*, [w:] „German Youth Institute Papers”, no. 79, s. 49-76.
- BORKOWSKA S. (2004), *Praca a życie pozazawodowe*, [w:] *Przyszłość pracy w XXI wieku*, red. S. Borkowska, Wydawnictwo IPiSS, Warszawa.
- BRZEZIŃSKA I. A., KACZAN R., PIOTROWSKI K., RĘKOSIEWICZ M. (2011), *Odroczona dorosłość: fakt czy artefakt?*, [w:] „Nauka”, nr 4, s. 67-107.
- CASPER W. J., VAZIRI H., WAYNE J. H., DEHAUW S., GREENHAUS J. (2018), *The jingle-jangle of work-nonwork balance: A comprehensive and meta-analytic review of its meaning and measurement*, [w:] „Journal of Applied Psychology”, 103(2), s. 182-214.
- DU BOIS-REYMOND M., LÓPEZ-BLASCO A. (2003), *Yo-yo transitions and misleading trajectories: Towards integrated transition policies for young adults in Europe*, [w:] *Young people and contradictions of inclusion: Towards integrated transition policies in Europe*, eds. A. López-Blasco, W. McNeish, A. Walther, Policy Press, Oxford, s. 19-43.
- FLICK U. (2019), *Projektowanie badania jakościowego*, Przekład P. Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- GIDDENS A. (2001), *Nowoczesność i tożsamość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- GŁOGOSZ D. (2013), *Pozarodzinna opieka nad dziećmi jako instrument stymulowania wzrostu zatrudnienia kobiet (wybrane problemy)*, [w:] *Praca i polityka społeczna. Współczesne tendencje i wyzwania*, red. B. Balcerzak-Paradowska, IPiSS, Warszawa.
- GRANIEWSKA D. (2013), *Sytuacja zawodowa kobiet w Polsce. Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne i rodzinne*, [w:] *Praca i polityka społeczna. Współczesne tendencje i wyzwania*, red. B. Balcerzak-Paradowska, IPiSS, Warszawa.
- GROTOWSKA-LEDER J. (2017), *Osiąganie dorosłości przez współczesnych młodych Polaków na tle UE w świetle danych Eurostatu*, [w:] *O racjonalną politykę rodzinną. Rodzina formacją niezastąpioną? Księga Jubileuszowa Prof. Bożeny Balcerzak-Paradowskiej*, red. M. Bednarski, Z. Czepulis-Rutkowska, D. Głogosz, IPiSS, Centrum Partnerstwa Społecznego Dialog im. A. Bączkowskiego, Warszawa, s. 89-108.

- GROTOWSKA-LEDER J., REK-WOŹNIAK M., KUDLIŃSKA I. (2016), *Polityka przebiegu życia - teoretyczne i metodologiczne ramy badań nad procesem osiągnięcia dorosłości*, [w:] „Przegląd Socjologiczny”, 65(2), s. 83-104.
- KOBIETY i mężczyźni w domu (2018), CBOS Komunikat Nr 128, <https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K\127\18.PDF>, [data dostępu: 25.06.2020].
- KOBIETY nadal zarabiają mniej. Bruksela zwraca uwagę na nierówność dochodów (2018), <https://praca.gazetaprawna.pl/artykuly/1320250,kobiety-nadal-zarabiaja-mniej-niz-mezczyzni.html>, [data dostępu: 25.06.2020].
- OŚWIATA i Wychowanie w roku szkolnym 2018/2019 (2019), GUS, Warszawa-Gdańsk.
- PIOTROWSKI K. (2013), *Tożsamość osobista w okresie wkraczania w dorosłość. Sytuacja młodych osób z ruchowym ograniczeniem sprawności i ich sprawnych rówieśników*, Wielichowo: TIPI.
- PREFEROWANE i realizowane modele życia rodzinnego (2019), CBOS Komunikat z badań nr 46.
- SIRGY M. J., LEE D. (2018), *Work-Life Balance: an Integrative Review*, [w:] „Applied Research in Quality of Life”, Springer: International Society for Quality-of-Life Studies, 13(1), s. 229-254.
- SMODER A. (2013), *Łączenie pracy z życiem pozazawodowym w kontekście przemian rodziny*, [w:] *Praca i polityka społeczna. Współczesne tendencje i wyzwania*, red. Balcerzak-Paradowska B., IPiSS, Warszawa.
- STANDING G. (2011), *The Precariat: The New Dangerous Class*. Bloomsbury Academic, London.
- WALTHER A. (2006), *Regimes of Youth Transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts*, [w:] „Young”, 14(2), s. 119-139.
- WYBRANE aspekty rynku pracy w Polsce, 2019, GUS, Warszawa, https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5818/4/2/1/wybrane_aspekty_ryнку_pracy_w_2018.pdf, [data dostępu: 7.08.2020].
- ZIELIŃSKA M., (RED.) (2018), *Życie jako projekt. Miejsce i rola młodzieży w świecie dorosłych*, [w:] „Rocznik Lubuski”, 44(1), s. 1-399.